

Arendal, 3. juni 1947.

Herr cand. polit. T. S. Rørdam,

Nørrevold 20,
København K.

116383

Mange takk for Deres brev og skrift som interesserer meg meget. Det glæder meg at noen vil forsøke å bygge bro over den ulykkelige kløft i folkene. Denne kløft er en sann ulykke for våre fedrelands fremtid og hindrer en virkelig gjenreising. For alle må vel nu se klart at fremtiden slett ikke ser lys ut for Europa trots den såkallte fred. Jeg har i 7 år trodd at Skandinaviens hadde til oppgave å megle mellom stormaktene, fordi vi skandinaver har sympatier i alle retninger. Men når sympatiene slår ut som innbyrdes antipatier, fordi en hver bare ser feil hos hverandre, så kan ingen stor oppgave lykkes. Bjørnstjerne Bjørnson sier:

Her er sommarsol nokk, her er sødejord nokk,
bare vi, bare vi, hadde kjærlighet nokk.

Her er diktende trang gjennom arbeidets gang
til å løfte vårt land, blott vi løfter i flokk.

De vil forsøke å "bygge bro" ved å utgi en rekke uttalelser fra politiske fanger med kommentarer, gjøre opp status på grunnlag av disse uttalelser, og "dele sol og vind like". Det var virkelig interessant å lese alt dette, og meget av det ligner også de norske forhold. Men for å dele sol og vind like vilde det ha meget stor interesse å få utredet spørsmålene om hvorfor man laget nye lover for å sette oss utenfor samfunnet, altså rent psykologisk-politisk. Etter 2 års rettsaker og dommer og fengslinger av 75 tusen nordmenn er vi like uforstående. Jeg vilde gjerne ha snakket med Dem om alt dette, men foreløpig vil jeg da ønske Dem tillykke med Deres arbeid! Jeg tror det vil ha en stor oppgave, og at det vil bli lest med interesse. Det er alt sammen av verd da det gir et bilde av situasjonen, og de forskjellige problemer blir berørt. Jeg vet ikke noe spesielt å bemerke, men skriver ned noen av de tanker som faller meg inn ved lesningen av Deres verk.

Ingenting er så sørgelig idag som hatet i verden. De skriver at De tror "de internerte kan slutte opp om en sterk og hadefuld politisk forening", hvis der nu intet blir gjort. Etter min erfaring om de norske forhold er ikke den fare så stor, vi merker sant å si mere til hatet mot oss. Det er også sagt meg tydelig bl.a. av fengselspresten, at der fremdeles i det norske folk er et voldsomt hat mot tidligere NS-medlemmer. Jeg kjenner særdeles mange politiske fanger fra alle kanter av landet og fra mange fengsler og leirer. Og når jeg nevner for disse at vi ikke må være bitre og hovngjerrige, får jeg alltid spontan og kraftig tilslutning. Det er slett ikke lett å ikke bli bitter, men vi setter alt inn på å vinne helt over det. Jeg kan også fortelle Dem, at vi har her i landet ett menneske, som dag ut og dag inn nu i 2 år er blitt søkt av NS-medlemmer som trenger råd og hjelp for hvordan de skal klare situasjonen. Der er huset alltid fullt fra morgen til kvell, og alle får snakke ut og blir møtt med godhet og veiledning og med danne appell:

Kan dere komme gjennom dette uten bitterhet og hat,
så blir det dere som kommer til å gjenreise landet!

Det er ikke alltid så lett å ikke være bitter, må De tro. Og vanskeligere jo lenger en fange "sitter inne". Vi vet jo nu, fikk vite det etter krigens slutt, hvor redselsfullt tyskerne behandlet sine fanger under krigen, og det måtte vekke et ustyrlig raseri. Vi forstår bare ikke at dette raseri skal gå ut over oss NS-folk, vi som ikke en gang kjente til disse redsler, og som bare med all vår vilje og all vår handling søkte å redde land og folk mot tyske overgrep, og gjorde det etter Haagerkonvensjonens regler. Riktig nok lykkedes det ikke, men det var i all fall vår streben og våre motiver. Nu har jo rettsstatene i verden i 3 a 4 tusen år hatt som grunnlag for sitt rettsvesen, at motivet må være det avgjørende ved bedømmelsen i rettsaker og straffe-

utmålingen, fordi motivet viser tilbake på menneskeverdet. Men nu plutselig skjer der det største rettsoppgjør som vårt land har sett uten at motivene blir tatt med. I Norge blir alle medlemmer av "Nasjonal Samling"s parti tatt med i rettsoppgjøret, rubb og stubb, 75 tusen menn og kvinner. Regner man barna med blant de "rammede", blir der vel 200 tusen. Mitt tilfelle er et ganske typisk tilfelle:

Dømt for medlemskap i Nasjonal Samling.

I skjerpene retning: god utdannelse og god forstand.

I fornildende retning: ydet hjelp til folk av motsatt politisk oppfatning.

Dom: 4 mdr.s fengsel, 20 tusen kroner å betale, rettighetstap av offentlig stilling og stemmerett.

Men i tillegg til alt dette kommer det verste, at man blir mødt med mistenksomhet og vrangvilje, blir bedrøget og bestjålet, og merker "isfronten" hvor en smur seg hen. Det er nesten like kaldt idag som for 2 år siden. Jeg opplevet det just idag, sto og snakket med en ung frue med 2 små barn, selv har hun ikke vært borte i noe, og ante ingenting, men fikk overraskende vite at hennes mann var dømt til 20 års innesperring. Mens vi sto der, kom en bort og bare sa: "For en fæl mann De har." Det er tortur, pine en som fortvilet kaver for å holde seg og barna oppe.

De nevner at formålet med fengselslærernes virksomhet er å "yde menneskelig rettferdighet". Kan man det uten å komme inn på våre største problemer, nemlig hvorfor vi dømmes, altså om den nye lov som vi dømmes etter er riktig? I all fall må man komme inn på problemer som har sammenheng med dette, nemlig det De nevner om "fengenes bitterhet overfor det befolkningsflertal der hadde krevet dem straffet". Hvorfor krevet man denne straff, hvorfor hatet man oss? Det forstår vi nemlig ikke. Var det på grunn av grusomhetene i tyske fangeleire? Eller for nasjonalsosialismen som parti? Eller trodde man virkelig at vi var forredere? Hvilke motiver tillegger man oss, de som hater oss og vilde ha oss straffet, trodde de at våre motiver var å kunne pine ~~mennesker~~? Eller å innføre nasjonalsosialismen? Eller å ødelegge sitt fedreland for å skaffe seg personlig fordel? Hos 90% av NS var i all fall motivene å redde fedrelandet fra undergang i en yderst farlig situasjon. Men dette blir ikke trodd, endda det i alle krigsårene var vår eneste tanke. Det er så visst ikke noe vi finner på nu. Skulde vi funnet på noe så hadde det vært yderst enkelt å si: "Undskyld, vi har tatt feil, vi ser nu at nasjonalsosialismen var et forrederparti og at den var en dårlig sak". Så hadde landet tilgitt oss og straffene blitt mindre og amnestiet kommet. 1 av 1000 sier noe slikt for å redde sitt eget skinn. Men vi som ærlig og redelig gikk inn for å hjelpe vårt fedreland, og fordi vi heller ikke hadde noe imot norsk Nasjonal Samlings program, og heller ikke har utført en eneste uhederlig handling, vi sa også ærlig i retten det vi mente. Men ingen tror oss, hverken i retten eller utenfor retten.

Etter vår grunnlov av 17. mai 1814 skal ingen lov kunne gis tilbakevirkende kraft, men denne loven som vi dømmes etter har fått tilbakevirkende kraft. Men dette nytter det nokk ikke å diskutere. I det hele tatt tror jeg nokk det er vanskelig å diskutere det teoretiske grunnlag for rettsoppgjøret, det er så infiltrert i den storpolitiske situasjon, at der blir nokk ikke avklarede begreper før enn den historiske dom faller, når sinnene er fallt til ro, og når man en gang får oversikt over stormaktenes politikk gjennom disse 7 år.

Det praktiske spørsmål som melder seg er heller dette om menneskene skal leve sammen som venner eller som fiender, om vi skal være gode eller onde mot hverandre, kort sagt om kjærlighet eller hat skal regjere verden.

Det som for tiden trenges mest i verden, er brobyggere. I Danmark skulde det vel være overkommelig? Der er vel ikke så mange som er satt inn for piggtråden? Og dansker er jo av naturen mer elskverdige enn de steile nordmenn. Så har dere vel heller ikke så mangfoldige tusen kvinner som "sitter inne", mødre med små barn, unge jenter som lengter hjem til mor, hustruer i ett fengsel med mannen i et annet fæng

fengsel og hjemmene gått til grunne og barna tilfeldig strødd omkring hos slekt og venner.

Ett problem til, som man visst ikke skjønner før enn man selv har sittet inne, det er hvordan fengsel virker nedbrytende på både den legemlige og åndelige helse. Dette gjelder ikke så meget de åpne leire med både kroppsarbeide og anledning til åndelig sysselsettelse og til samvær, som heldigvis mange av mennene får her i landet. Men jeg opplevet kvinnefengslet og det var helt rystende. Der satt vi 2 og 2 innelåst på selle. De samme 2 gikk ute for å "lufts" i små bar 2 x 8 m., verre enn i noen zoologisk have. Til kirke gikk de samme 2, og der var på veien oppstilt vakter som passet på at vi ikke snakket med andre. I kirken var der også fullt av vakter til å passe på. En slik isolasjon er absolutt skadelig for sinnet. Evnen til kontakt er vel menneskets viktigste evne. En ser i all fall at den uten sammenligning forferdeligste sykdom som finnes er ungdomssløvsinnet, fordi der ødelegges nettopp evnen til kontakt, og patienten blir et åndelig vrak. Hadde en endda ordentlig kontakt med familien, men der var bare anledning til å ta imot besøk i 20 minutter 1 gang i måneden, og skrive et litet brev kort hver annen uke. Litt bøker fikk en jo lese. Men skrive måtte jeg gjøre i smug, da jeg blev nektet papir og blyant på lovlig måte. Mørkesellene var stadig i bruk, i vinter 5teparten av tiden. Sløvende virket også det daglige liv, å sitte rett opp og ned på en krakk og strikke fra morgen til kvell i en luft forgiftet av "dunken". Blant et fangeantall på 270 var der selvfølgelig også noen nervøse. Ett eksempel på behandlingen av nervøse: En ung pike, 15 år da krigen begynte, "lokkedue" under krigen men uten å fatte følgene av sin virksomhet, dødt til å "sitte inne" til hun blev en gammel kvinne, fikk ofte nervøse sammenbrudd. En lørdagskvell hørtes over hele huset noen forferdelige skrik: "Mor! Hjelp!" Så hørtes hylene videre fra hennes selle, fra gangen, fra plassen utenfor huset og sluttet ved mørkesellen. 5 dager etterpå så vi gjennom vinduet at hun kom tilbake, støttet av en under hver arm, og med hengende hode og kraftløse i hele kroppen.

Vi som bare sitter noen måneder, er svært slappe og kraftløse når vi kommer ut igjen. Hvordan skal det da gå dem som sitter i mange år? Noen spør: "Er det meningen at vi skal ødelegges både på sinn og kropp?" Ikke noe land kan være tjent med å få ødelagt så meget og så verdifullt menneskemateriale. Det har riktignok vært sagt om oss NS-medlemmer, at vi var barne og idioter og psykopather og mindreverdige på alle måter. Det merkelige er bare, at før vi gikk inn i NS var de fleste av oss ansett som utmerkede mennesker og de beste samfunnsborgere. Men den dagen vi meldte oss inn i et parti som vi trodde kunne redde fedrelandet, så var plutselig vår åndelige utrustning defekt. Der jongleres med våre karakteregenskaper og våre evner som når en tryllekunstner får frem det som publikum ønsker. Et passig eksempel kan jeg ta fra min rettssak. Man skal jo i retten ta frem alt skerpene, og da det var vanskelig å finne noe, blev det for uten min gode utdanning også min "meget gode forstand" som blev det skjerpende. Men da i samme sak Høyesterett friløst meg for medlemskap i fagforbundet, blev det begrunnet med nettopp det motsatte "mangelnde evne til å forstå situasjonen,....tiltaltes mer enn alminnelige grunne og naive artikkel".

Etter mit personlige kjennskap til norske NS-medlemmer både innenfor og utenfor piggetråden, er de akkurat likedan utrustet og utviklet som andre mennesker. Der er alle grader av intelligens og der er onde og gode, der er sunde og der er nervøse, der er fint dannede personligheter og der er karakterløse og psykopather. Dermed kommer en også inn på det problem som vel er kjernen i saken og som jeg må si at jeg ennå ikke er helt ferdig med. Det er hvordan alt dette tyske redselsfulle kunde foregå, tvang og tortur, i det hele krenkelsen av selve menneskeverdet. Problemet blir jo ikke løst ved at man kaller alt ondt for "Nazi", internerer alle som har hatt noe å gjøre med ett eller annet lands nasjonalsosialistiske program, og sier at i Tyskland var der bare ett eneste godt menneske, den kvinnen som hjalp de danske og norske fanger. Den feil folk oftest begår når de skal bedømme noe, det er at de generaliserer. Særlig når der dømmes i affekt, da forringes

skjelne-evnen. Nu ser det ut som om trylleformlen "nazi" har lagt en tett tåke over folkene, så man ikke kan skjelne de enkelte mennesker fra hverandre. Det samme hat rettes mot en tysk sadist som mot en barmhjertig norsk sykepleierske som pleiet norske, tyske og russiske sårede ved østfronten.

De former problemstillingen således: Var nasjonalsosialismen en dårlig sak? Eller var det kun visse personer der sviktet? Jeg tror det vil være gunstig for å kunne problemet nærmere å undersøke om nasjonalsosialismen var et og det samme i alle land, altså en internasjonal bevegelse med felle-program. Den norske Nasjonal Samling var i hvert fall meget forskjellig fra den tyske. Bl.a. var det ikke planlagt som diktatur, men med et fagstyre valgt av folket. Og den hedenske retning blev bekjempet både programmessig og i praksis. Men under okkupasjonen sendte tyskerne sine folk opp for å søke å pense partiet over på tysk spor, hvorfor der var ustanselige sammenstøt mellom disse "Beraters" og de norske partiførere. De fleste holdt den norske linje. Når man derfor skal besvare spørsmålet om nasjonalsosialismen var en dårlig sak, må man derfor legge spørsmålet om. Var den norske NS dårlig som program betraktet? Eller det danske eller det tyske eller italienske program?

Men så kommer igjen spørsmålet: Var det nasjonalsosialismen som utviklet menneskene til å bli grusomme, eller var det krigsdesperasjonen, eller var det kanskje bevegelsen bort fra kristendom til hedendom? Eller andre årsaker?

Disse rettssakene i alle land kunde hatt en enorm betydning for klarleggelsen av disse meget viktige problemer, om man hadde gransket de enkeltes mentale tilstand og motiver, rent objektivt og fordomsfritt.

Hvis man legger skylden for grusomheter på nasjonalsosialismen, må man for å klargjøre det sammenligne med de grusomheter som ble begått fra alliert - eller "demokratisk" - hold. Det værste jeg har hørt om var fosforbombene over tyske byer, hvor barn sprang omkring som levende fæklar som ikke kunde slukkes. Hva var årsaken til slik "human behandling"? Var det "nazi". Og hva var hevn, de allierte eller de tyske grusomheter.

Hvor mange av de danske og norske NS var ned å pine fangene? Det var dog bare noen ganske få, og vi alvindelige medlemmer hadde ikke en gang noe kjennskap til det.

Men hvor innviklet og mangslagne disse sakene er, det viser at vi dømmes for "landsforræderi", men allikevel er det mest avgjørende i folkets såkaltte rettsbevissthet om vi er "uforbederlige nazister" eller om vi kan gjenopptas i et demokratisk samfunn. Disse to ting har jo i virkeligheten ingenting med hverandre å gjøre. En som har vært passivt medlem av NS men personlig motarbeidet tyskerne skal dømmes for landsforræderi, mens en som har hjulpet tyskerne men ikke vært medlem av NS skal ikke dømmes.

De er også inne på dette, at det kan bli en fare om de internerne når de kommer ut slutter opp om en "politisk forening". Denne eventuelle nye forening kan i hvert fall ikke ha noe med landsforræderi å gjøre, det er jo bare et rent og skjært parti og det innenfor den demokratiske ramme. Er det da selve idéen man er redd for? Eller at vi skal bli en forbryterbande? Ingen som jeg vet om har noen tanke om å gå inn i noe nytt parti. Situasjonen den gang var det som blev sagt fra Tyskland i 1940 at bare et NS-styre kunde bevare landet fritt, d.v.s. under krigen okkupert men ikke erobret. Når så krigen var over vilde landet under alle omstendigheter bli helt fritt.

De gode idéer som kommer frem innenfor en eller annen bevegelse kan naturligvis ikke dø og en hver må jo ha lov til å kjempe for gode idéer. Men det gale, det som bragte Tysklands undergang, det gikk forhåpentlig under med det samme. Både nordmenn og dansker er da så sunde at de ikke vil ha noe å gjøre med diktatur og tvang og tørrtur. For oss som så forholdene innenfor NS-styret på nært hold, var det interessant å legge merke til den norske tolkning av "førerprinsippet",

- det var ikke den tyske at man blindt skulde underordne seg ledelsen, nei, det var tvert imot at alle vilde være førere, ingen vilde underordne seg! Våre slagord var samkjensle og samarbeide og fellesnytte, og dette utviklet vi ganske bra. Men ingen tvang, takk! Noe norsk diktatur vil nokk verden aldri oppleve, så sandt ikke et fremmed folk erobrer landet.

Min personlige mening om politikk er at intet politisk program, om det er aldri så godt, kan lykkelig gjennomføres når der er dårlige mennesker som ødelegger utførelsen. Og intet politisk program, om det er aldri så godt, kan forbedre menneskene. Og - for det tredje - om menneskene var gode, så vilde både demokrati og nasjonalsosialisme og andre idéer kunne innrette samfundslivet slik at alle blev tilfreds. Nasjonalsosialismens grunnidéer er jo at alle enkeltindivider og alle nasjoner skal ha like gode vilkår for sin utvikling, at arbeide og samarbeide trer istedetfor pengemekt, fellesnytte foren egennytte, o.s.v. Vrangsidene og feilene kjenner alle så godt at de ikke behøver å nevnes og så godt at selve idéen kan ingen se nu. Demokratiets gode sider kjenner alle, men feilene er man visst blinde for: at med den uinnskrenkede personlige frihet blir det alltid at noen utnytter andre til egen fordel, og det skaper det forferdelige misforhold mellom fattig og rik. Begge livssyn har på sitt program å arbeide for de åndelige verdier og motarbeide materialismen, men ingen av dem har klart det. Verden av idag er vel mer åndsfattig og mer materialistisk enn noen sinde. Og her kommer en nettopp til pointet. Det vesentlige for mennesker er jo de åndelige verdier, det forstår nokk alle. Men det får man kun gjennom ånd, - ikke ved noe politisk system, men ved religion. Det heter at "Åndens frukt er kjærlighet, glede, fred". Jo flere gode mennesker der blir i verden, jo bedre vil en kunne innrede samfundene. Hadde det vært nokk av gode mennesker, så hadde heller ikke fengsler og fangeleire under krigen blitt det helvete det var, og tildels er nu under freden. Og når det kommer til stykket, så var det sansynligvis det moderne hedenskap og ikke den politiske idé som var den egentlige årsak til ulykken.

Vi blev for 2 år siden fratatt alle samfundsgoder, - hjem arbeide, eksistensmuligheter, ære, borgerlige rettigheter, frihet, ja frisk luft og solskinn, kontakt med våre nærmeste, almen tillit og ækte o.s.v. Noe lignende har vel ikke hendt før i våre land, og de erfaringer vi har gjort er derfor ganske interessante. Det eneste som i grunnen gjør inntrykk på oss nu, det er å møte ekte og umiddelbar godhet. Etter som en litt etter hvert får tilbake de forskjellige verdier og samfundsgoder, så vet vi nu hva vi best kan undvære og hva vi har mest behov for. Det eneste man i grunnen ikke kan leve foruten, det er menneskelig godhet, menneskekjærlighet. (Ikke å forveksle med medlidenhet.)

I kvinnefengslet var der to ganger i uken prekker eller foredrag, opplesning og musikk. Det var så interessant å studere fangenes reaksjoner ved det de hørte, at dette studium for meg var vel verd et fengselsopphold. Jeg tror nemlig ikke at de opptredende riktig forstod det. Det var ikke det som blev sagt, som var det vesentlige. Men vi hadde etter hvert oppøvet en fintmerkende evne for hvilket hjertelag det blev sagt med, og reaksjonene ga fintvibrerende utslag for ekte menneskelighet, påtatt medlidenhet, selvtilfreds nedlatenhet, teologisk veltalenhet, o.s.v. Der kom stadig nye opptredende, så vi var ikke innstilt på forhånd. Noen eksempler kan kanskje best forklare hva jeg mener. En dag kom en ung dame frem og deklamerte, i og for seg var det vakre dikt som vi likte godt fra før. Jeg kjente hvordan jeg selv øyeblikkelig stivnet til, og kikket i smug på de andre, - alle ansikter var is. Etter opplesningen rørte seg ikke en finger for å klappe, det var nærmest pinlig. Neste opptredende dame spilte piano, det var musikk som "kom fra hjertet, og gikk til hjertet", og applausen braket løs. Den først opptredende ga umiddelbart inntrykk av at nu skulde hun riktig lære oss å føle riktig, slik som hun gjorde, det bra menneske. Men

den andre hadde hva den første manglet, følelsen som kan tale fra menneske til menneske. En annen gang blev det av en fange lest opp dikt av Victor Hugo. Av alt hva vi hørte i hele vinter, var det dette som grep oss mest, ja helt inn til hjerterøttene. Diktet sluttet med en appell, som vi tok imot: "Vær god!"

Ragnhild Vøgt Glauge